

Gheorghe Vlăduțescu

LBRIS

We know
books

Interpretări la presocratici

paideia

București, 2025

Cuvânt înainte.....	5
De ce „presocratici“?.....	11
De la la Xenophanes la Parmenides.....	19
Paradoxal și apofatic.....	25
<i>Phýsei și thései</i>	31
<i>Tó éón, tá dokounta</i>	35
Două căi.....	39
<i>Tó éón</i> , mărginit sau nemărginit?.....	43
<i>Tó éón</i> , corporal sau incorporeal?.....	51
<i>Oúden ék medonós</i>	61
„Lumina” și „noaptea”	65
<i>Katá tén aisthesin – katá tón logón</i>	69
Paradoxul grămezii.....	77
Zenon și Cratylos.....	81
<i>Morphé</i>	87
„Participarea” la pythagoricieni.....	93
Poemul sau poemele lui Empedocles?...103	
În loc de încheiere – Pentru o altfel de istorie a filosofiei. Pornind de la presocratici (caz limită).....	111
Bibliografie.....	141

Problemă istoriografică, periodizarea este convențională, ceea ce nu înseamnă că și arbitrară, cel puțin atunci când în delimitări se ține seama de evenimente majore, de răscruce. Bunăoară, de când se poate vorbi de „evul mediu”? „Odată ce s-a instituit mania datelor (de preferință politice și militare) în predarea istoriei s-a statuat în general, că începutul evului mediu coincide cu sfârșitul imperiului roman în Occident, deci cu anul 476, când Roemulus Augustulus își trimite la Constantinopol însemnele, iar sfârșitul său a fost plasat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, fie în 1453, cucerirea Constantinopolului de către turci, fie în 1492, descoperirea «lumii noi» de către Cristofor Columb, fie în 1494, la începutul războaielor din Italia purtate de francezi” (Jacques Le Goff, *Pentru un nou ev mediu I*, p. 16).

Dacă începea să se delimiteze în 476, primele aproape patru veacuri țineau de Antichitate?

Ultima „vârstă” a filosofiei grecești nu era nici aceea elenistică, nici aceea „romană”, școala neoplatoniciană din Athena, îndeosebi, fiind închisă abia în anul 529, prin edictul lui Justinian. Dar neoplatonismul nu dispărea.

În același timp cu filosofii antice supraviețuitoare, cu apologeții și părinții

Bisericii, în temei evanghelic, se impunea o nouă paradigmă. Filosofia în temei creștin, alta decât aceea grecească, mai aparținea Antichității? Nici ea, fie și numai, post-antică, nici filosofile grecești supraviețuitoare altei epoci. De fapt o nouă „vârstă” nu începe atunci când se presupune că alta se sfârșește. Cea următoare începe să se instituie încă mai înainte, după cum și cea precedentă nu dispare deodată, fie supraviețuind în paradigmă proprie, fie prin integrare în noile structuri.

Când începe noul ev?

Criteriul, în periodizare, cu cea mai mare șansă la obiectivitate și deci mai funcțional, trebuie să fie evenimentul cel mai tare în durată lungă. Iar acesta era ivirea creștinismului.

În primul veac al mileniului și până târziu, chiar până în anii 700, vechea filosofie își continua existența, fie și crepuscular. Dominantă însă era *creștinătatea*.

Convențională este și identificarea schimbărilor de paradigme în aceeași mare istorie, dar, încă o dată, nu, din principiu, aleatorie.

Astfel și până în 1903, când apărea epocala (cuvântul nu este prea mare) carte *Die Fragmente der Vorsokratiker*, în care Hermann Diels aduna fragmentele din scrierile, în întregul lor pierdute, ale primilor filosofi ai Greciei, Socrate era reprezentat ca moment de răsucire. Nu

LIBRIS | We know books

zicea Cicero însă despre el că a coborât filosofia din cer pe pământ, în vetrele și în sufletele noastre? Ca, peste multă vreme, Hegel să-i păstreze, memorabil, locul în istorie: „este punctul principal de cotitură a spiritului în sine însuși”, prin el „subiectivitatea gândirii” devenind „într-un chip mai determinant, mai departe pătrunzător” (*Prelegeri de istorie a filosofiei*, I, pp. 383-384).

Cronologic însă, ca piatră de hotar între filosofii de dinainte de Platon și Platon și deci potrivirea denominației acelora: „presocratici nu par a fi pe măsură, cel puțin Democrit fiind mai tânăr cu zece ani”, iar când Socrate murea, cum a murit, în 399, aceleia „îi mai rămâneau cam 30 de ani de trăit. Cam hazardat aici termenul de «presocratic»”, „presocratic din greșeală”. Calificările *presocratici* și *socratici* minori tin de o împărțire ideologică” (Onfray, *O contraistorie a filosofiei* I, pp. 47-48). Tot asemenea Archytas, pythagoricianul, m. către 360 și încă alții mai cu seamă din preajma lui Democrit.

Criteriologic, cronologia nu este inutilă, numai că este ajutătoare ca, de altfel și determinismul social (economic, politic).

În ce măsură acesta din urmă va fi participat la schimbările (mutațiile) dominantelor în filosofia vechii Grecii? Oricum nu în mod hotărâtor, condiționând doar, conjunctural, mai mult, mai puțin.

Autonomă, ca de altfel și cultura în genere, nu este și independentă, cum nu

este orice sistem determinat, însă primează ceea ce o face să fie ea însăși, mai cu seamă în limitele aceleiași epoci istorice. Astfel, în Antichitatea greacă, mutarea dominantelor este aceea care delimitează ritmurile, aceasta prin chiar logica inerentă instituirii filosofice, *philo-sophia* fiind înțeleasă ca iubire de ceea ce este ascuns, urmându-l pe Heraclit: „bărbații iubitori – de-ceea-ce-este-înțelept”, *philosophous andras* (B 35 D.K.).

Precum în temple, în timpul ceremoniilor, zeii tutelari participau ascunși în reprezentările statuare (*agalma-agalmata*), iar devoții pentru a intra în comuniune prin contemplare (*theôria*), tot heraclitian „natura iubește să se ascundă” – *phýsis ... kryptesthai philei* (B 124 D.K.), *sophos* numea ascunsul care face pe om înțelept. Pentru că „nu știința multă – *polymathie* îți dă minte” – *nóon*, nu te învață să gândești (B 40 D.K.).

La început, filosofia nu avea cum să aibă ca dominantă decât identificarea (gândirea și numirea) ascunsului, adică a celui ceva dincolo de care nu se mai are a se presupune altceva. Ca lumea, cu ea și ființa noastră să poată fi aplicată era nevoie de instituirea ireductibilului absolut. Odată aceasta săvârșită cum va fi fost, monist și pluralist, două paradigme necesare deopotrivă pentru gândirea ca fiind a ascunsului (a în-sinelui) și în temeiul său a lumii, de tot necesar va fi urmat reflexia asupra ființei noastre în vederea

certificării. Cine și ce garantează „adevărul”
reconstrucției onto-metafizice?

Măsură a tuturor lucrurilor lumii sale
(Protagoras), așa fiind, omul garantează
autenticitatea realității de un fel mai
aparte, omenească, a aceluia. În temeiul
a ceea ce, platonician, are zeul ca măsură,
lumea omului îl are pe om ca agent:
ingropat, ceva, un pat, de pildă, dacă
lemnul din care este făcut ar lăstari, nu
aceia ar rezulta, ci lemnul (Antiphon, cf.
Aristotel, *Phys*, 193 a 9). Ca măsură, omul
face din lucrurile lumii, „lucruri” ale
sale, pentru sine. Dar, pentru a fi măsura
ca dreaptă potrivire, omul trebuia să fie
așa cum i s-a dat să fie, socratic, suflet,
dar într-un corp pentru el. Socrate: „Nici
un bou cu trupul său, de-ar avea mintea
omului... n-ar putea să facă ceea ce face
omul” (Xenofon, *Memorab.* I, 4).

Trecând lucrurile lumii în sine în
„lucruri” ale sale, omul își obiectivează
gândirea. „Când își concep lucrarea,
urmând să dea produsului lor o anumită
formă – *eidos*, ei [meșteșugarii] nu așază
la întâmplare materialele de care au
nevoie...” (Platon, *Gorgias*, 503e).

Dar, fie gândind, fie numind, fie trecând
lucrurile dintr-un tip de realitate în altul,
sufletul ca agent trebuie să se asigure și de
sine ca temei și garant al „adevărului”.

Cum? Pentru aceasta, urma să
„suspende” lumea și să se aplece asupra-
și. „Cunoaște-te pe tine însuși” – *gnothi
sauton* era prima mișcare, ca punere între

„paranteze” a ceea ce este adăugat, ca sufletul să fie în măsură să se contemple pe sine nemijlocit și, în urmare, maieutic, să-și afle structurile. Socrate „greșea spunând că virtutea este rațiune” – *lógos* (Ps. Aristotel, *Moralia Magna*, I, 34, 1108 a 10). Poate că într-adevăr identifica structurile cu virtuțile. Dar, la a doua lectură, în durată lungă, virtuțile puteau fi doar prin convenție, nume ale structurilor, tot așa cum aveau să fie ideile înnăscute carteziene sau formele apriori kantiene ale sensibilității ca și acelea ale intelectului.

Așadar, identificate structurile, prin „mecanismul” reamintirii, cunoașterea – cunoștințele capătă legitimitate. Doar, „când li se pun întrebări, oamenii pot răspunde corect la orice, bineînțeles dacă întrebările sunt cu pricepere” (Platon, *Phaidon* 73 a). Reamintirea *anamnesis* însă semnifică în ordine „speculativă”, privind „esența cunoașterii, iar nu felul empiric” al delimitării cunoștințelor. „În spirit nu vin din afară anumite specii mesagere...”; „n-avem aceste forme dintotdeauna” (Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei* I, p. 488; Leibniz, *Disertație metafizică*, XXVI).

Când cineva văzând sau auzind un lucru, „nu cunoaște doar ceea ce percepe, ci ajunge și la ideea altui ceva care este obiectul altui tip de știință” (*Phaidon* 73 c). Mai pe scurt, socratico-platonician, își „aduce aminte” de structuri. Reamintirea, așadar, nu este a unor cunoștințe, cogniționist, ineismul fiind fără sens.

Aflate structurile, cum ar fi zis Descartes, adventicial, ceea ce se dobândește este prins în structuri, numai astfel căpătând legitimitate. Altminteri, ca o oglindă, sufletul, omul ca subiect, subiectivitatea n-ar avea sens. Sub-pus, *hypokeimenon* (lat. *subiectum*) în coordonare principială cu *antikeimenon* (*obiectus*), pus în față, opus, semnifică în ordine existențială, ceea ce conferă cunoașterii obiectivitate.

Astfel citit dinspre noi, aceasta fiind dominantă socratismului, Socrate era ca o piatră de hotar. Absorbția în platonism era cea dintâi, crucială, de altfel, verificare.

De aceea, cum zicea Aristotel despre Empedocles, mai tânăr decât Anaxagoras, acesta însă mai „modern” „prin lucrările sale” – *tois d'érgeois hýsteros*, deși va mai fi trăit ani buni după Socrate, ținând de altă paradigmă, Democrit era încă „presocratic” (*Metaph.* A3, 989 a 12).